

i političkih sustava, nego i posljedice koje su ti sustavi ostavili na sudbinama dramskih osoba, a te su posljedice i dalekosežne i ozbiljne. Ako je u *Frau Flori* ironiziran nastanak youtubeovskih zvijezda, a u *Pet zvijezda hikstarskih* ironizirana je zvjezdolikost pojedinih ženskih sudbina, u *Astri* se ironiziraju društveni sustavi koji su, u ime nekih drugih zvijezda s navodnim znakovima ili bez njih, izazvali velike potrese u brojnim obiteljskim zajednicama. U toj se drami nitko ne kiti nazivom zvijezde. Zvijezda se odnosi na kantautoričino osobno ime, a na njoj nema zvjezdanoga praha *celebrityja*. Drama *Astra* prikazuje kako je talog bliže povijesti stvorio tvrdokoran plak u odnosima pojedinih članova obitelji. Režimi, njihovi prvoborci i oponenti, jednako kao obitelji, njihovi očevi, majke i djeca, pa i unuci, našli su se na vjetrometini različitih političkih izbora u koje su se upleli i osobni izbori pa su dramski likovi taoci (ne)razmrsivih životnih situacija. Pišući protočne dijaloge i stvarajući uvjerljive dramske likove kakve glumci i glumice jako vole, dramatičar Senker nudi obilje prigoda za iskazivanje glumačkoga umijeća, ali postavlja i pitanja o konstruiranosti osobnih i javnih pripovijesti. Za razliku od više djela Senkerova dramskoga opusa, pa i dviju drugih drama objavljenih u ovoj knjizi (iako je po broju dramskih likova srodna *Fora Frau Flori*), *Astra* je „ozbiljna“ drama koja reprezentira kako su se pojedine karike povijesti zaplitala o gležnjeve svojih „junaka“ skraćujući im korak i u društvu i u osobnim odnosima. Koliko god se svojom dramskom impostacijom činila drukčijom, *Astra* je ipak Senkerovo djelo u kojemu je moguće pronaći reference na djela hrvatske i strane književnosti, ali i na popularnu kulturu. Nalik dramskom tekstu o *hikstarskim* zvijezdama, Senker i ovdje iskazuje dobro poznavanje popularne glazbe, posebice različitih žanrova, i uspijeva stvoriti zanimljiv paralelizam glazbenih i dramskih motiva.

Novi dramski triptih, kao i cijeli dramski opus Borisa Senkera, dio je prepoznatljivoga dramskoga svijeta koji vrvi duhovitim opaskama i nepogrešivo pronalazi put do čitateljskog i gledateljskog smijeha, a istovremeno je natopljen brojnim asocijacijama na zapadno kulturno nasljeđe što će i čitatelje, i gledatelje, i redatelje, i glumce postaviti pred zanimljive pitalice i mozgalice. Kao što je istaknuto u uvodu, Boris Senker izvrstan je poznavatelj kazališta koji svoje dramske tekstove piše za izvedbu pa predobro zna da razigranost ponuđenih motiva može razigrati i kazališnu predstavu. Ukratko – dobro su mu se posložile i *Zvijezde* i *zvijezde*. ■

Martina Petranović

(Ne)poznati Brešan – poziv na nova čitanja

> Grozdana Cvitan:

Trajni sukob s Nečastivim: Ivo Brešan

Hrvatsko narodno kazalište u Šibeniku, Šibenik, 2022.

NO
VE
KNJI
GE

Na Brešanov rođendan, 27. svibnja, prije otprilike godinu dana, u Hrvatskome narodnom kazalištu u Šibeniku svečano je otvorena Brešanova soba, memorijalna prostorija posvećena istaknutom šibenskom i hrvatskom književniku Ivi Brešanu. Soba je ispunjena predmetima iz ostavštine Ive Brešana koje je kazalištu i gradu Šibeniku darovao njegov sin, Vinko Brešan, pa osim Brešanovih rukopisa, kazališnih plakata ili knjiga sadrži i njegove osobne stvari kao što su pisači stol i pisači stroj. Za potrebe opremanja Brešanove sobe prikladnim pisanim materijalom, svojevrsnim informativnim karticama o liku i djelu Ive Brešana kojima bi se posjetiteljima rečenoga muzejskog postava približila i osvijetlila njegova privatna i profesionalna biografija, Grozdana Cvitan započela je ekstenzivan istraživački rad na proučavanju i rezimiranju Brešanove ostavštine. Građa koju je nekadašnja Brešanova učenica, a poslije istaknuta urednica,

novinararka i spisateljica marno prelistavala i izučavala, naposljetku se pokazala toliko zanimljivom i bogatom novim spoznajama da je inicijalna ideja vrlo brzo prerasla vlastite okvire i izrasla u knjigu *Trajni sukob s Nečastivim: Ivo Brešan*.

Kada se sada, pet godina nakon Brešanove smrti govori o njemu, nekako se čini samorazumljivim da je riječ o hrvatskome modernom klasiku, vrsnome dramatičaru i prozaiku te scenaristu koji je obilježio hrvatsku književnost i kazalište te film otkako je šezdesetih godina prošloga stoljeća stupio na hrvatsku kulturnu scenu pa sve do danas. Također, ni broj prikaza i studija o stvaralaštvu Ive Brešana u posljednjih pedesetak godina doista nije zanemariv, no kad se zagrebe dublje, ipak nije posve neopravdano ustvrditi da je stručna literatura o Brešanovu dramskom i kazališnom djelovanju, a u ovom ću se prikazu usredotočiti upravo na taj dio njegovoga opusa, umnogome svodiva na rasutu građu, kritike, osvrtne i članke koji tek partikularno zahvaćaju njegov rad, dok su cjeloviti pristupi Brešanovu djelu kakav ovdje nudi Grozdana Cvitan zapravo malobrojni. Od njezinih istaknutih predšasnika ne može se, dakako, zaobići knjiga Lade Čale Feldman *Brešanov teatar* iz 1989., posebice s obzirom na tematiziranje intertekstualnosti, drame i kazališta, kao i nekoliko autora koji su se sustavno ili povremeno bavili Brešanovim opusom – u prvome redu valja istaknuti Zvonimira Mrkonjića, autora brojnih pogovora i predgovora Brešanovim djelima te njegovoga velikog zagovornika, ali i Branimira Donata, Ivu Vidana, Marijana Bobinca, Darka Gašparovića ili Borisa Senkera. Prvi ozbiljniji pokušaj sustavne rekapitulacije i revalorizacije Brešanova opusa, uz ovu knjigu, stoga nudi zbornik radova s 2018. godine pokrenutog međunarodnog simpozija posvećenoga Brešanovu liku i djelu *Prvi Brešanov svibanj* (ur. Miranda Levanat Peričić i Ana Gospić Županović), nadajmo se jedan u nizu zbornika koji nam tek predstoje. Za recepciju Brešana svakako je važan

i recentan projekt Matice hrvatske pod uredničkom pa- skom Vinka Brešića posvećen izdavanju izabranih djela Ive Brešana u tri knjige. Dosad je tiskan izbor romana i drama, a planiran je još i izbor eseja, no riječ je o projektu koji zasad nije pratilo i neko temeljitije kontekstualizira- nje ili analiza Brešanova djela. Imajući, dakle, u vidu go- lemost praznine koju popunjava, knjiga Grozdane Cvitan tim je vrjednija.

Prije nego što krenem detaljnije raspravljati o strukturi i sadržaju same knjige, želim još ipak naglasiti jednu stvar koja se možda podrazumijeva, a možda i ne, pa ju je ipak potrebno artikulirati – to što je izbor da piše o Brešanu i Brešanovoj ostavštini pao na Grozdanu Cvitan možda i jest posljedica dobrih slučajnosti, ali je ujedno i vrlo prirodan slijed događaja. Govoreći o ka- zališnom i kulturnom kontekstu, treba naglasiti da je Grozdana Cvitan dugi niz godina profesionalno vezana za šibenski kulturni život koliko i za refleksiju o šiben- skome kazališnom životu, što, primjerice, suradnjom na Međunarodnom dječjem festivalu (MDF-u), što pisanjem o šibenskome kazalištu za *Repertoar hrvatskih kazali- šta*, sastavljanjem monografije o MDF-u ili najnovijim radom na istraživanju i ispisivanju povijesti šibenskoga teatra. Kad je pak riječ o Brešanu, treba naglasiti da ga je Grozdana Cvitan osobno poznavala, da joj je bio profesor filozofije u gimnaziji, da ga je pratila na MDF-u, te da ga je mnogo puta i profesionalno intervjuirala, a više je puta i pisala o njegovim djelima.

Knjiga Grozdane Cvitan sastoji se od nekoliko većih cjelina. Prvu, uvodnu cjelinu čine nadahnuti životopisi Ive Brešana te njegove supruge Jele Godlar Brešan, ta- koder spisateljice, i njihovoga sina Vinka, istaknutog hr- vatskog redatelja. Idućih nekoliko cjelina tvore pregledi Brešanova dramskog i proznog rada, ujedno i najvećeg i najvažnijeg dijela njegovoga stvaralaštva, a onda i pre- gled ostvarenja u kraćim proznim formama, esejistici te filmskim i televizijskim scenarijima. Završni pak akordi knjige posvećeni su mislima hrvatskih i inozemnih autora o Brešanovu djelu kao i Brešanim mislima o vlastitom umjetničkom stvaralaštvu od kojih se neke provlače i cijelom knjigom.

O dramskom i kazališnom dijelu Brešanova opusa koji je u fokusu ovoga prikaza, Grozdana Cvitan piše akribično, lucidno, ostrašćeno i suvereno, precizno i pomno raščlanjujući jedno po jedno dramsko ostvarenje Ive Brešana, njih 26 odnosno 27, a nesuglasje u broj- kama izvrsna je startna pozicija za početak razgovora o Brešanovu dramskom opusu. Naime, prolazeći kroz ostavštinu Ive Brešana, Grozdana Cvitan stekla je uvid u sva dramska djela koja je Brešan napisao, njih 26, izuzme

li se drama *Sofist* o kojoj je sam autor u više navrata govorio, ali je barem zasad – zagubljena. Među spome- nutih dvadeset i šest dramskih djela, Grozdana Cvitan je, recimo to odmah, pronašla i dva dramska rukopisa dosad potpuno nepoznata široj pa i užoj stručnoj jav- nosti, rukopis drame *Čovječja ribica*, sa samoga početka Brešanova stvaralaštva, i rukopis otočne farse, točnije rečeno svojevrsnoga mjuzikla *in spe, Republika Rosamaris*, a njezine analize tih dvaju djela ujedno su i rukavica ba- čena istraživačima da ih prouče i kazalištu da ih pokuša, osobito *Republiku Rosamaris*, ostvariti na sceni. Naime, žalosno je pored nekog Brešanovog dramskog komada vidjeti bilješku „drama u rukopisu“, „zasad neizvedeno“ ili izvedeno samo na radiju, kao što nije uvijek lagodno pročitati ni da su mnoga Brešanova djela praiizvedena najprije u inozemstvu, kolikogod to laskavo bilo (*Nečastivi* u Ljubljani, *Svečana večera* u Lodzu, npr.), a tek onda kod nas, ili pak da u Hrvatskoj neke Brešanove drame još uopće nisu izvedene, primjerice *Ledeno sjeme*.

A povijest izvedbi i izdanja spomenutih i mnogih ostalih poznatih i manje poznatih Brešanih djela, kao što Grozdana Cvitan zorno pokazuje, bila je uzbudljiva, nepredvidiva i burna, a zbog poznatih i manje poznatih društveno-povijesnih okolnosti kao i ljudske naravi koju je Brešan u svojim djelima tako precizno dijagnosticirao, nerijetko i tegobna, što po samoga autora, što po sve ostale sudionike izvedbe. Najpoznatiji je primjer, dakako, sudbina *Mrduše* koju autorica detaljno secira oblikujući oko nje svojevrsnu „dramu o dramu“ koja kao da sažima i cijelu sudbinu Brešana u kazalištu.

U paralelnom slalomu s hrvatskim uprizorenjima, Grozdana Cvitan nudi i dosad neslućen uvid u brojne izvedbe Brešana diljem Europe, s naglaskom na analizu nekih od kulturnih predstava prema Brešanim djelima, od itedeovske *Mrduše*, preko Violićeve splitske režije *Svečane večere u pogrebnom poduzeću 1982.*, mnogobrojnih poljskih uprizorenja Brešana, Histrionske ambijentalne izvedbe *Arheoloških iskapanja* na Bribirskoj Glavici, itd. Također, iz njezinoga se rada može iščitati i nekoliko osobnosti koje su bitno pridonijele igranju i tiskanju Brešanih djela, nerijetko u vremenima kada to nije bilo nimalo jednostavno, a to su s ravnateljskih pozicija, primjerice, Vjeran Zuppa u &TD-u ili Krešimir Zidarić u GDK Gavella, s redateljskih Božidar Viočić, Joško Juvančić, Pero Mioč, Želimir Orešković ili Marin Carić, a s uredničkih Zvonimir Mrkonjić.

Autorica u kazališnoj recepciji Brešanova opusa ra- zaznaje četiri faze – od 1971. do 1973., dakle od praiizvedbe *Mrduše* do prvog velikog napada na nju nakon čega dolazi sedmogodišnja faza prešućivanja Brešana, zatim osam-

desete kada se ponovno izvode njegove drame, pa deve- desete kada se u kontekstu novog društvenopolitičkog vremena izvode mnoge njegove drame novijega datuma, te potom povratak Brešanu u 21. stoljeću. Govoreći o Brešanovu dramskom stvaralaštvu, autorica zaključuje da su za Brešana prijelomne bile devedesete godine proš- loga stoljeća, kada se, unatoč velikom broju izvedbi i pra- izvedbi njegovih dramskih djela na pozornici (*Kratki kurs dugog propadanja*, *Veliki manevri u tjesnim ulicama*, *Julije Cezar*, *Utvare*, *Gnjida*), uključujući i proboj na pozornicu zagrebačkoga HNK-a *Potopljenim zvonima* u režiji Koste Spaića i potom *Nihilistom iz Vele Mlake*, Brešan sve više okreće prozi, među ostalim i zbog toga što više nije bio voljan preuzimati na sebe odgovornost za često neade- kvatna scenska uprizorenja svojih drama.

Analizirajući Brešanov kazališni put autorica je u knjizi iznijela brojne novosti, izvorna tumačenja i inter- pretacijske pomake u odnosu na postojeću literaturu, od okolnosti praiizvedbi, opsega, naravi i motiva izvedbi, kul- turološke i društvene pozadine pojedinih događaja, itd. Sretno se i sretno uhvatila ukoštac i s mnogim disparat- nim podacima o Brešanovu djelu te pokušala razriješiti i koliko-toliko razbistriti mnoge prijepore u podacima i stavovima o Brešanu, nastojeći pomiriti i vlastita arhiv- ska istraživanja, i dosadašnje znanstvene spoznaje, i me- dijske i novinske zapise, i mnoge tzv. javne tajne. Pritom neka od pitanja rezolutno razrješava, druga ostavlja otvorenima nudeći čitatelju mogućnost da sam procijeni koja mu se od ponuđenih vizura čini najizglednijom (pri- mjerice, kojim je putem *Mrduša* došla do Zuppe, Viočića i Teatra &TD), a treća pak daje naslutiti prepuštajući nji- hovo gonetanje nekim budućim uvidima i istraživanjima koji zahtijevaju više prostora i drukčiju metodologiju no što je to u ovakvom pregledu bilo moguće.

Premda temeljem autoričina marljivog iščitavanja građe knjiga upravo vrvi činjenicama i podacima, ona se istodobno čita u dahu, gotovo kao roman koji čitatelja poput vrtloga uvlači u priču o jednom uzbudljivom ži- votu i stvaralačkom opusu. Autorica, naime, ne samo da jako dobro zna što želi reći, nego i kako to reći te svoju misao oblikuje precizno i efektno, dostojno autora o kojem piše, a ne libi je se izgovoriti čak ni onda kada ona nije sasvim ugodna za čuti, primjerice o okolnostima napada na Brešana i raznih prešućivanja ili, kako sam već spomenula, o činjenici da su neka njegova djela za hrvat- sku javnost nepoznata.

Zaključno, dakle, knjiga *Trajni sukob s Nečastivim* – čiji naslov i naslovnica akademskog slikara Zlatka Kesera savršeno pogađaju i bit Brešanova opusa i bit knjige o njemu – bogata je riznica znanja o Brešanovu djelu i

životu, no daleko od toga da stavlja točku na istraživa- nja Brešanova opusa, upravo suprotno. Ako govorimo o Brešanu, knjiga je poziv na nova čitanja i otvara mnoga problemska mjesta kojima bi se ne samo mogle, nego i morale baviti i povijest hrvatske književnosti i povijest hrvatskoga kazališta, ali i sama kazališna praksa: daljnje utvrđivanje i analiza prijevoda i izvedbi, analitička čitanja drama i nove znanstvene interpretacije i kontekstuali- zacije Brešanih djela, tiskanje neobjavljenih radova, scenske provjere i ovjere nepoznatih i revalorizacije poznatih komada... Ako govorimo o Grozdani Cvitan, knjiga o Brešanu može se doživjeti i kao jedna od postaja na putu njezina višegodišnjeg proučavanja povijesti šibenskoga teatra koje bi se također uskoro trebalo okru- niti dvama novim izdanjima. Gledamo li na *Trajni sukob s Nečastivim* kao na svojevrsnu uvertiru u ono što nam predstoji, možemo reći da nas zasigurno čeka još jedna istraživačka senzacija. ■